

Gülnarə Adil qızı TAĞIYEVA
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin dissertantı

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA BİZNES MÜHİTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Xülasə

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən aqrar islahatlar, milli kənd təsərrüfatının müasir modelinə adekvat məhsuldar qiyyətlərin modernləşdirilməsinə və zəruri institusional dəyişikliklərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. 2004-2018-ci illəri əhatə edən Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramları və "Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatında əlverişli biznes mühiti yaradılmış, fermerlərə dövlət qayğısı güclənmiş, yəni kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla bütün vergilərdən azad edilmiş, iqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən güzəştli kreditlər verilmişdir. Bundan başqa, toxumçuluq və damazlıq işini yaxşılaşdırmaq məqsədilə fermerlərə dövlət büdcəsindən subsidiyalar ödənilmişdir. Azərbaycan Respublikasının maliyyə imkanları artıqca kənd təsərrüfatının inkişafına göstərilən dövlət dəstəyinin həcmi artmış və əhatə dairəsi genişlənməmişdir. Kənd təsərrüfatında biznes münasibətlərinin inkişafı ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin və rifahının yüksəldilməsi problemlərinin həllinə kömək edir.

Açar sözlər: biznes mühiti, idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, rəqabət, kənd təsərrüfatı məhsulları, dövlət tənzimlənməsi, aqrobiznes, infrastruktur.

Giriş

Biznes münasibətlərinin inkişafı kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə imkan verir ki, yüksək keyfiyyətli və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı üçün öz potensialından səmərəli istifadə etsinlər. ASK-nın sahə və sferaları arasında koordinasiya əlaqələrinin təkmilləşdirilməsində biznes münasibətlərinin rolu və əhəmiyyəti barədə xarici ölkələrin müsbət təcrübəsi vardır. Biznes münasibətlərinin inkişafı yüksək rəqabətli ərzaq bazarının formalaşması və inkişafına, sahələrarası sosial-iqtisadi münasibətlərin təkmilləşdirilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Biznes münasibətlərinin dinamik və effektiv inkişafı onun maliyyə-kredit infrastrukturunun innovasiyalı formalarının inkişafını zəruri edir. Biznes münasibətlərinin maliyyə-kredit infrastrukturunu təkrar istehsal prosesinin normal yerinə yetirilməsi və ASK-nın sosial infrastrukturunun inkişafı üçün zəruri maliyyə resurslarının formalaşması üzrə funksiyaların reallaşdırılmasına əsaslanan institutların məcmusudur. Aqrar islahatlar təkcə mülkiyyətçilər və sahibkarlar sinfinin yaradılmasına deyil, həm də kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tədarüku və bölgüsü prosesində iqtisadi əlaqələrin əsaslı surətdə yenidən qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahələrarası əlaqələrin idarə olunması, sosial-iqtisadi, istehsal və ictimai xarakterli fəaliyyətin bütün növləri və formaları üçün əlverişli şərait yaradır. Son illər Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu artım həm də məhsuldarlığın yüksəldilməsi və intensiv amillərin hesabına təmin edilmişdir.

Aqrobiznesin inkişafına dəstək

"Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 16 aprel tarixli 152 nömrəli Fərmanı aqrar sektorun inkişafının prioritet hədəflərinin yeni çağırışlar fonunda müəyyənəndirilməsi, aqrar sektorda institusional strukturun və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və innovativ dəyişikliklərə təkən verən keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid üçün əsas yaratmışdır. Aqrar islahatların müasir mərhələsində kənd təsərrüfatı üzrə dövlət tənzimlənməsi sisteminin

təkmilləşdirilməsi bu sahədə həyata keçirilən kompleks tədbirlərin davam etdirilməsini şərtləndirir.

Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi siyasətinin inkişafı əsasında təkmilləşdirilməsi, yeni şəraitə və ÜTT tələblərinə uyğunlaşdırılması da önəmlidir. Belə strateji hədəfə nail olmaq üçün müəyyənəndirilmiş beş prioritetdən birincisi əlverişli aqrobiznes mühitinin formalaşdırılması üçün tədbirlərin davam etdirilməsi ilə bağlıdır. Bu mühitdə aqrar sahədə lisenziya, icazə və sertifikatların verilməsi təkmilləşdiriləcək, haqsız rəqabət meyillərinin qarşısı alınacaq və antiinhisar nəzarəti gücləndiriləcəkdir. Digər prioritet elektron kənd təsərrüfatının qurulması, qeydiyyatın aparılması, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələlərini əhatə edəcəkdir. Beləliklə, Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi yaradılacaq, "Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sisteminin qurulması yekunlaşdırılacaq, subsidiyaların verilməsinin bu sistem vasitəsilə idarə edilməsi təşkil olunacaq və digər müvafiq işlər görülməcəkdir.

Kənd təsərrüfatını tənzimləyən qurumların fəaliyyətinin gücləndirilməsi prioritetinin reallaşdırılması Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyindəki qurumların strateji inkişaf planının hazırlanmasına, nazirliyin rayon (şəhər) idarələrinin potensialının gücləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Digər prioritet kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi siyasətinin inkişaf məqsədlərinə əsaslanaraq təkmilləşdirilməsini hədəfləyir. Strateji hədəfin sonuncu prioriteti isə aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin qurulması məqsədini daşıyır. Bu prioritet çərçivəsində isə aqrar siyasətin nəticələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə hesabatlar hazırlanacaq, "Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinqi Sistemi"nin fəaliyyəti təkmilləşdiriləcəkdir.

Aqrobiznesin inkişafına dəstək infrastrukturunu kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal sahələrinə və əsas ticarət marşrutlarına yaxın ərazidə yerləşən, mərkəzləşmiş, genişmiqyaslı və ixrac yönümlü aqroparkların, aqrobiznes inkubatorlarının və startapların yaradılmasına əsaslanır. Azərbaycanda bir neçə aqropark yaratmaqla fiziki və sosial infrastrukturda dövlət tərəfindən ayrılan investisiyaların səmərəliliyini artırmaq, logistika qovşağında rəqabətə davamlılığı gücləndirmək, qida sənayesi və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahələrinə müxtəlif investitorları cəlb etmək və s. bu kimi müxtəlif məqsədlərə nail olmaq mümkündür. Azərbaycanda aqropark, aqrobiznes inkubatorları və startaplar yaratmaqla emal edilmiş və ya edilməmiş mövcud ixrac məhsullarının istehsalını artırmaq və emalını təşviq etmək, cləcə də ənənəvi bitkiçilik məhsullarının istehsalını və həm də idxalı əvəz edən məhsulların istehsalını canlandırmaq olar. Belə aqroparklar, aqrobiznes inkubatorları və startaplar şəbəkəsi isə aqrar sahədə klaster yanaşmasını tətbiq etmək imkanlarını artırır.

Aqroparklar yerli və xarici investitorları cəlb edərək biznes mühitinin yaradılması üçün bir sıra məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Aqropark modeli kompleks müəssisələrlə müqayisədə daha yüksək səviyyədə mərkəzləşmiş və geniş miqyasda fəaliyyət göstərən emal mərkəzlərinin yaradılmasına xidmət edərək klaster (qruplaşdırma) yanaşmasına əsaslanaraq qurulur. Aqroparklar logistika infrastrukturuna yaxın yerləşdirilməklə yerli və xarici bazarlara çıxış imkanlarını artırır, ixracın lazımı səviyyədə reallaşmasına və beynəlxalq investitorların cəlb edilməsinə şərait yaradır. Aqroparklar, həmçinin 1-ci, 2-ci prioritetlərdə müəyyən edilmiş ixrac məhsullarının və idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının artırılmasına xidmət edəcəkdir. Bu kateqoriyalara aid edilən məhsulların istehsalını və emalını mühüm ticarət mərkəzlərinə yaxın yerləşən zonalarda artırmaqqla emal edilmiş məhsulların və xammalın idxalı azaldılacaq, emal edilmiş məhsulların yeni bazarlara ixracı stimullaşdırılacaqdır.

Qeyd edilənlərə əsasən aqroparkların yerləşdiriləcəyi ərazinin müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal sahələrinə və əsas ticarət marşrutlarına əlverişli çıxışı olan dörd potensial məkan müəyyənəndirilmişdir.

Bakı, Ələt. Bakının nəqliyyat infrastrukturunu beynəlxalq bazarla birbaşa əlaqəni təmin edir. Ələt qəsəbəsində Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının açılması və Bakı şəhərində azad ticarət zonasının yaradılması bu əlaqələri daha da gücləndirmişdir.

Quba-Xaçmaz. Azərbaycanın şimal-şərqi yarımadasında yerləşən və Xəzər dənizi boyunca uzanan Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu buradakı meyvə-tərəvəz istehsalı sahələrinə yaxın olan Rusiya bazarlarına çıxışı təmin etmişdir.

Gəncə-Qazax. Azərbaycanın şimal-qərbində yerləşən Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzüm, kartof və meyvə istehsalı sahələrinə yaxın olub, Avropa bazarlarına çıxışı əsasən dəmiryol vasitəsilə təmin olunmuşdur.

Lənkəran. Lənkəran iqtisadi rayonu isə Azərbaycanın cənubunda yerləşir. Kartofçuluğun, tərəvəzçiliyin və meyvəçiliyin mərkəzləşdiyi bu bölgə İran bazarına yaxın yerləşmişdir. Bununla yanaşı, aqrar sahədə aqrobiznes startaplarının, kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olan aqrobiznes inkubatorlarının yaradılması vacib hesab edilərkən bu istiqamətdə tədbirlər planı hazırlanmış və həyata keçiriləcəkdir [1, s. 78].

Respublikamızda aqrobiznes mümkün qədər çox modernizasiya olunmaqla ümumi iqtisadi məqsədlərə töhfə verəcəkdir. Sənayeləşmə aqrobiznesin modernizasiyası və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etməklə Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsini və postneft dövrünə hazırlanmasını təmin edə bilər [2, s. 296].

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında son 30-40 il ərzində intensiv inkişaf adı ilə tanınmış vacib proseslərdən biri də təsərrüfatlararası kooperasiyadır. Müəssisələrin təsərrüfatlararası kooperasiya əsasında inkişaf etməsi cəmiyyətin iqtisadi tələbatları ilə meydana gələn məhsuldar qüvvələrin xarakterinə uyğun olan istehsal münasibətləri qanununun təsiri ilə formalaşmışdır. Məlumdur ki, üfqi kooperasiyalar əsasında formalaşan təsərrüfatlararası müəssisələrin fəaliyyəti istehsal və qeyri-istehsal sferalarının əhatə edir. Şaquli kooperasiyalar isə istehsal və emal sahələrini əhatə edərək şaquli təcilliklər əsasında fəaliyyət göstərirlər. Üfqi xətt üzrə yaradılan təsərrüfatlararası kooperasiyanın inkişafının təşkili forması təsərrüfatlararası müəssisə və təşkilatlardan ibarətdir. Təsərrüfatlararası kooperasiya kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və qeyri-istehsal sferalarını, həm də tikinti, meliorasiya və s. sahələri əhatə edir.

Təsərrüfatlararası kooperasiyanın bazasında istehsalın ixtisaslaşması və təmərəkləşməsinin həyata keçirilməsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- müəssisənin birgə əməkdaşlığında könüllülük olması;
- təsərrüfatların iqtisadi və istehsal strukturlarının vəziyyəti nəzərə alınmaqla, təsərrüfatlararası fəaliyyətlərin istiqamət və ardıcılığının təşkili formalarının seçilməsinə elmi əsaslarla yanaşmaq;
- təsərrüfatlararası birliyə daxil olan müəssisə və təşkilatlar öz təsərrüfat müstəqilliyini saxlayır;
- həm birlik səviyyəsində bütövlükdə, həm də ayrı-ayrı müəssisələrdə təsərrüfatların və işçilərin maddi maraqlarının gözlənilməsi;
- məhsul istehsalının artırılması, istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi, maya dəyərinin aşağı salınması.

Kənd təsərrüfatında kooperasiyalaşma səviyyəsinin əsas göstəricisi kimi kooperasiyalaşmış müəssisələrin ümumi məhsulunun xüsusi çəkisinin ayrı-ayrı ərəzələrin müvafiq göstəricilərindəki xüsusi çəkisi ilə müəyyən edilir. Kooperasiyalaşma ilə birgə kənd təsərrüfatında aqrar sahənin sənaye ilə şaquli əlaqələrini də inkişaf etdirən inteqrasiya əlaqələri mövcuddur. Kooperasiya ilə inteqrasiya bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini tamamlayır. Kooperasiya və inteqrasiya şaquli əlaqələrə malik olmaqla kənd təsərrüfatı məhsullarından istifadəni, əmək resurslarından istifadəni yaxşılaşdırır və nəqliyyat xərclərini aşağı salır.

Kənd təsərrüfatında biznes mühitinin inkişaf istiqamətləri

“Agriculture Management and Investment Company” şirkəti ölkədə istehsal olunan kənd tə-

sərrüfatı məhsullarının yeni və perspektivli bazarlara çıxmaq imkanlarını təmin etmək üçün beynəlxalq sertifikatların verilməsini təmin edir. Eyni zamanda, kiçik və orta səviyyəli fermerlərin məhsullarının dünya bazarlarına çıxarılmasını təmin etmək, məhsulların paketlənməsi, brendləşdirilməsi və “Made in Azerbaijan” markası ilə satışının təşkil edilməsi nəzərdə tutulan fəaliyyət sahələrindədir. Bildiyimiz kimi, hal-hazırda dünyada orqanik və bioməhsulların populyarlığı artmaqdadır. Məhz bu səbəbdən də, ölkəmizdə yetişdirilən təbii-orqanik məhsulların istehsalının artırılması, yerli istehlakçılarımıza təqdim edilməsi, daha sonra isə digər övlətlərə ixrac həcmi artırılması istiqamətində fəaliyyət göstərilir.

Hal-hazırda həm yerli investorlar və həm də xarici investorlar üçün əlverişli biznes mühiti yaradılmışdır. Bir məsələni xüsusilə vurğulamaq istərdim ki, qabaqcıl sənaye ölkələrinin biznes mühiti nə qədər liberal olsa da rəqabətlik səviyyəsi o qədər aqressiv və güzəştisizdir. Lakin ölkəmizdəki biznes mühiti hələ yeni-yeni ayağa qalxmağa başlayır və yeni rəqabətə davamlı bizneslərin qurulması üçün olduqca əlverişlidir. Məhz bu amilə görə ölkəmizə sərmayə yatırmağa dəyər [7].

Azərbaycanda yaxşı biznes mühiti və reyting üçün Komissiya işləyəcək. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Biznes mühiti və beynəlxalq reytinglər üzrə Komissiya haqqında” Əsasnamə təsdiq edilib. Əsasnamədə qeyd edilir ki, Komissiya sahibkarlıq fəaliyyətinin optimal gəlirliliyini təmin edəcək və rəqabət prinsiplərinə əsaslanacaq biznes mühitinin yaradılması, ölkənin investisiya cəlb ediliyinin artırılması, beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqeyinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar qanunvericiliyin və inzibətçiliyin təkmilləşdirilməsinə və bu istiqamətdə digər zəruri tədbirlərin görülməsinə dair təkliflərin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak edən kollegial orqandır. Komissiyanın vəzifələri aşağıdakılardır:

- biznes və investisiya mühitinin əlverişliliyinin artırılması və bu sahədə mütərəqqi tənzimləmə və hüquq tətbiqetmə praktikasına nail olunması üçün təkliflər irəli sürmək;
- ölkədə rəqabət mühitinin vəziyyətini təhlil etmək, sahibkarlığın inkişafı və onun rəqabət qabiliyyətinin daha da yüksəldilməsini təmin edəcək rəqabət mühitinin formalaşması, inkişafı və təşviqi sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsi barədə təkliflər vermək;
- əlverişli təşviqədi mühit yaradılmasına xidmət edən iqtisadi alətlərin əhatə dairəsini genişləndirməklə biznesin davamlılığının artırılması barədə təkliflər vermək;
- beynəlxalq inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycanın mövqeyinin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində təkliflər vermək;
- iqtisadi sahədə münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər vermək;
- Azərbaycan Respublikasında biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması və beynəlxalq reytinglərdə ölkəmizin mövqeyinin getdikcə yaxşılaşdırılması sahəsində dövlət orqanlarının və qurumlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək [4].

Hazırda sahibkarlıq fəaliyyətinin optimal gəlirliliyini təmin edən və rəqabət prinsiplərinə əsaslanan biznes mühitinin yaradılması, ölkənin investisiya cəlb ediliyinin artırılması, beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqeyinin daha da yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar qanunvericiliyin və inzibətçiliyin təkmilləşdirilməsinə və bu istiqamətdə digər zəruri tədbirlərin görülməsinə dair təkliflərin hazırlanması prosesi davam etdirilir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan iqtisadi islahatlar nəticəsində biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması və beynəlxalq reytinglərdə ölkəmizin mövqeyinin daha da yaxşılaşdırılması üçün yeni imkanlar yaradılmışdır. Həmçinin mütərəqqi tənzimləmə və hüquq tətbiqetmə praktikasına nail olmaq üçün, ölkədə rəqabət mühitinin vəziyyətini təhlil etmək, sahibkarlığın inkişafı və onun rəqabət qabiliyyətinin daha da yüksəldilməsini təmin edəcək rəqabət mühitinin formalaşması vacibdir. Qeyd etməliyəm ki, “Biznes mühiti və beynəlxalq reytinglər üzrə Komissiya haqqında” Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 27 avqust tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Komissiy-

anın əsas işi biznes mühitinin və beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqeyinin yaxşılaşdırılmasını təmin edəcək məsələlərin həlli ilə əlaqədar proqram və layihələr hazırlamaq, onların hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün yerli və xarici ekspertləri cəlb etməkdir [5].

Biznes və investisiya mühitinin əlverişliliyinin artırılması, bu sahədə mütərəqqi tənzimləmə və hüquqətbicətmə praktikasına nail olunması üçün, ölkədə rəqabət mühitinin vəziyyətinin təhlil edilməsi, sahibkarlığın inkişafı, onun rəqabət qabiliyyətinin daha da yüksəldilməsini təmin edəcək rəqabət mühitinin formalaşdırılması, inkişafı və təşviqi sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsi, əlverişli təşviqedicə mühitin yaradılmasına xidmət edən iqtisadi alətlərin əhatə dairəsini genişləndirməklə biznesin davamlılığını möhkəmləndirilməsi barədə, beynəlxalq inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi və nüfuzlu beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqeyinin daha da yaxşılaşdırılması üçün, iqtisadi sahədə münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər vermək, bundan başqa Azərbaycanda biznes mühitinin əlverişliliyinin yüksəldilməsi də Komissiyanın əsas işidir.

Komissiyanın, biznes mühitinin və beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqeyinin yaxşılaşdırılmasını təmin edəcək məsələlərin həlli ilə əlaqəli proqram və layihələr hazırlamaq, onların hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün yerli və xarici ekspertləri, mütəxəssisləri, habelə beynəlxalq təşkilatların və elmi müəssisələrin, müxtəlif dövlət qurumlarının və maraqlı tərəflərin nümayəndələrini cəlb etmək və bu istiqamətdə onlarla əməkdaşlıq etmək, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektləri və onların nümayəndələri ilə görüşlər təşkil etmək və müzakirələr aparmaq, aidiyyəti dövlət orqanlarının və qurumlarının, hüquqi şəxslərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrindən, müəssisə və təşkilatların mütəxəssislərindən və müstəqil ekspertlərdən ibarət işçi qruplar yaratmaq, onların fəaliyyətini təşkil etmək və əlaqələndirmək, Komissiyanın fəaliyyəti ilə bağlı yerli və xarici ekspertlərin, mütəxəssislərin cəlb edilməsi, habelə müxtəlif tədbirlərin və proqramların həyata keçirilməsi üçün maliyyələşmə ilə əlaqədar aidiyyəti üzrə müraciət etmək hüquqları vardır [6].

Dövlətin iqtisadiyyatı birbaşa idarə etməsi əvəzinə özəl sektorlar arasındakı rəqabəti dəstəkləyən ümumi bir siyasət aparması düzgün istiqamətdə atılmış bir addımdır. Şəffaf, sadə və ayrı-seçkiliyə yol verməyən vergi siyasəti investorlar üçün daha cəlbedicidir, çünki aşağı vergi dərəcələrinin mürəkkəb toplusu ilə müqayisədə bu siyasət sahibkarlara öz xərclərini və potensial gəlirlərini daha asanlıqla proqnozlaşdırmaq imkanı verir. Xarici investorlar üçün xüsusi vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi rəqabəti təhrif edər və yerli şirkətlərin maliyyə sağlamlığına zərər gətirə bilər. İxracat üzərinə qoyulmuş əlavə dəyər vergisi ödənişlərinin sadələşdirilməsi, biznes sahələrinin nəqd pul axınlarının problemləri ilə üzləşməməsinə şərait yaradır.

İnfrastruktura - yollara, nəqliyyat şəbəkələrinə, kommunal xidmət şəbəkələrinə, su təchizatına, telekommunikasiya şəbəkələrinə, ictimai fəaliyyət və xidmətlərə, həmçinin gömrük sistemlərinə investisiya yatırımı, yerli və xarici investorlara yerli və qlobal bazarlardan hərtərəfli istifadə etmək imkanı yaradır. Buna uyğun olaraq, təhsilə, peşə ilə əlaqədar təlimlərin və ixtisaslaşmaların təkmilləşdirilməsi və mühafizəsinə investisiya yatırımı ölkəni beynəlxalq baxımdan daha rəqabətədavamlı edir. Regional iqtisadi inteqrasiya, azad ticarət zonaları və investisiyalara dair razılaşmalar üzrə təcrübələr göstərmişdir ki, ticarət edən tərəflər arasında əməkdaşlıq özünü-təcrid və mühafizəkarlıqla müqayisədə bütün tərəflər üçün iqtisadi cəhətdən daha faydalıdır. Nəhayət, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və yenidən özəlləşdirilmiş şirkətlərlə qərəzsiz münasibət, həmin şirkətlərin müvəffəqiyyət əldə edib-etməyəcəklərinin məhz rəqabət amili ilə müəyyənəşdirilməsi və biznes üçün bir növ ədalətli oyun meydanının təmin edilməsi iddiasına dövlətin sədaqətini nümayiş etdirir ki, bu da geniş müstəvidə istehlakçıların mənafeyinə daha çox xidmət edir.

Son əlli ilin təcrübəsi göstərmişdir ki, hökumətin şirkətlərin idarəetmə sistemində birbaşa müdaxilə etməsi və ya firmalar arasındakı rəqabəti yöndəmsiz tərdə manipulyasiya etməklə onların müvəffəqiyyətini təmin etmək cəhdləri çox nadir hallarda optimal nəticələr verir. Bundan

fərqli olaraq, əlverişli biznes mühitinin yaradılması məqsədilə yürüdülmən siyasət firmalara uğur qazanmaq üçün maksimal imkanlar təklif edən baza çərçivənin qurulmasında kömək edə bilər.

Vergilər dövlət gəlirlərinin artımının zəruri amildir. Gəlirlər isə, öz növbəsində, hökumətin həyata keçirdiyi əməliyyatların maliyyələşməsi və vətəndaşların təhlükəsizliyi və digər başlıca xidmətlərin təmin edilməsi üçün başlıca şərt hesab edilir [3, 2006, s. 46].

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi, habelə biznes və investisiya mühitinin əlverişliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 20 oktyabr tarixli Qanununa əsasən 2015-ci il 1 noyabr tarixindən sahibkarlıq sahəsində aparılan bütün yoxlamalar 2 il müddətinə dayandırılmışdır (vergi yoxlamaları, insanların həyat və sağlamlığına, dövlətin təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlarına böyük təhlükə yaradan hallar üzrə yoxlamalar istisna olmaqla). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 21 may tarixli 920 nömrəli Fərmanına əsasən Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən "Yaşıl dəhliz" və digər buraxılış sistemlərinin tətbiqi ilə əlaqədar müvafiq infrastruktur yaradılmışdır. 2016-cı il 1 avqust tarixindən etibarən sahibkarlar "Yaşıl dəhliz" və digər buraxılış sistemlərindən istifadə etmək imkanı əldə etmişlər.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında imzaladığı fərmanda göstərilmişdir ki, kənd təsərrüfatının institusional inkişafını təmin etmək, aqrar sahədə idarəetməni müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin strukturunu və fəaliyyətini təkmilləşdirmək məqsədilə rayonlar üzrə aqrar siyasətin həyata keçirilməsini təmin etmək, kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi tədbirlərinin təşkili məqsədilə Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin rayon və şəhər idarələri yaradılısın. Qeyri-neft sektorunun prioritet sahəsi hesab edilən kənd təsərrüfatının inkişafı, məhsul istehsalının və satışının stimullaşdırılması, habelə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi siyasətinin əsasını təşkil edir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları 1999-cu ildən torpaq vergisi istisna olmaqla, Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş digər vergilərin ödənilməsindən azad edilmiş və bu güzəştlər kənd təsərrüfatı məhsullarının birbaşa istehsalı ilə məşğul olan şəxslərə tətbiq edilmişdir. Həmin şəxslər həm də, istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə də məşğul olurlar. Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçısı olmayan şəxslər tərəfindən istehsalçılardan tədarük edilərək digər şəxslərə satılması və hər hansı formada emal edilməklə satılması, ümumi qaydada vergiyə cəlb edilir. Bu sahədə yaranan mübahisələrin aradan qaldırılması üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına tətbiq edilən vergi güzəştlərinin əhatə dairəsini dəqiqləşdirmək üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə sərəhədlərin müəyyən edilməsinə zərurət yaranmış və Vergi Məcəlləsinə müvafiq dəyişikliklər edilərək Vergi Məcəlləsinə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışı anlayışı əlavə edilmişdir.

Vergi Məcəlləsinin 13.2.60-cı və 13.2.61-ci maddələrinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı anlayışı, özündə sənaye üsulu da daxil olmaqla heyvanların və quşların yetişdirilməsini, bəslənməsini, diri şəkildə olarkən onlardan məhsulların ilkin formada, yarımfabrikat kimi istifadə olunaraq yeni məhsula çevrilmədən, kimyəvi tərkibi dəyişdirilmədən, konservləşdirilmədən əldə edilməsini, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sənaye üsulu ilə, xüsusi broyler təsərrüfatlarında, avtomatlaşdırılmış tövlə sistemlərində və digər yerlərdə istehsal olunan canlıların diri şəkildə, habelə onlardan diri şəkildə olarkən əldə edilmiş məhsulların ilkin formada və heç bir kimyəvi təsire uğramadan təqdim edilməsini nəzərdə tutur. Vergi Məcəlləsinin müddəalarına müvafiq olaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları (o cümlədən, sənaye üsulu ilə) tərəfindən özlərinin istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə dövrüyyələr mənfəət (gəlir) vergisindən, əlavə dəyər vergisindən, sadələşdirilmiş sistem üzrə vergidən və əlavə

də həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərin əmlak vergisini ödəməkdən azad ediliblər. Belə vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi dövlətin kənd təsərrüfatında biznes mühitinin formalaşması və inkişafına müsbət təsirinin bariz göstəricisidir [8].

Nəticə

Kənd təsərrüfatında əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması prioriteti çərçivəsində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarında, tədarük prosesində haqsız rəqabət meyillərinin qarşısının alınması məqsədilə tədbirlərin gücləndirilməsinə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün əlverişli ticarət mühitinin formalaşdırılması sahəsində işlərin genişləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Eyni zamanda, aqrar emal sahəsində antiinhisar nəzarətinin artırılması, aqrar sahədə lisenziyalaşma və icazələrin verilməsi istiqamətində təkmilləşdirmə işinin davam etdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 23 sentyabr tarixli 1047 nömrəli Fərmanı ilə yaradılan "ABAD" (Ailə Biznesinə Asan Dəstək) mərkəzləri bu prosesə daha çox töhfə verəcəkdir. "ABAD" mərkəzləri istehsal olunan məhsulun sertifikatlaşdırılmasını "bir pəncərə" prinsipi əsasında, sadələşdirilmiş yolla təşkil edir. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün vergi sistemində aqrar emal sahəsində investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edən dəyişikliklərin tətbiqi, aqrobiznes sektoru üçün birbaşa xarici investisiyaların təşviqi ilə bağlı fəaliyyətin dərinləşdirilməsi də bu prioritet çərçivəsində nəzərə alınacaq tədbirlər arasındadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi, 6 dekabr 2016-cı il.
2. V.Qasımlı. İqtisadi modernizasiya. Bakı, 2014.
3. Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair dərs vəsaiti. ATƏT 2006, s. 46.
4. <http://marja.az/news/>
5. <http://fins.az/sosium/>
6. <https://report.az/biznes/>
7. <https://bizplus.az/>
8. <https://azertag.az/>

*Гюльнара Адиль кызы Тагиева,
диссертант Азербайджанского Государственного
Аграрного Университета*

Улучшения бизнес среды в сельском хозяйстве

Резюме

Проведенные в Азербайджанской Республике аграрные реформы привели к модернизации производительных сил современной модели сельского хозяйства страны и к необходимым адекватным институциональным изменениям. В результате реализации Государственной программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики на 2004-2018 годы и Концепции "Азербайджан 2020: взгляд в будущее" в аграрном секторе создана благоприятная бизнес-среда, освобождены от всех видов налогов (кроме земельного налога), Национальным фондом поддержки предпринимательства при Министерстве Экономики предоставляются льготные кредиты. Кроме того, фермерам были выплачены субсидии из государственного бюджета в целях улучшения семеноводства и селекции. По мере увеличения финансовых ресурсов Азербайджанской Республики масштабы госу-

дарственной поддержки развития сельского хозяйства расширились. Развитие деловых отношений в сельском хозяйстве способствует решению проблем продовольственной безопасности страны, повышению уровня занятости и благосостояния населения.

Ключевые слова: бизнес-среда, совершенствование управления, конкуренция, сельскохозяйственная продукция, государственное регулирование, агробизнес, инфраструктура.

*Gulnara Adil Tagiyeva
candidate for a degree of Azerbaijan
State Agrarian University*

Improving the business environment in agriculture

Summary

The agrarian reforms implemented in the Republic of Azerbaijan led to the modern model of national agriculture modernizing the adequate productive forces and making necessary institutional changes. As a result of the State Program on Socio-Economic Development of the Regions of the Republic of Azerbaijan for 2004-2018 and the Development Concept of "Azerbaijan 2020: Looking to the Future", a favorable business environment was created in the agricultural sector, state's support to farmers increased, producers of agricultural products exempted from all taxes excluding land tax, beneficial loans were provided by the National Entrepreneurship Support Fund by the Ministry of Economy. In addition, subsidies from the state budget have been paid to farmers in order to improve their seed-growing and breeding work. As the financial resources of the Republic of Azerbaijan increase, the scope of state support for the development of agriculture has increased and the coverage has been expanded.

Key words: business environment, management improvement, competition, agricultural products, state regulation, agribusiness, infrastructure.